

ETNOGRAFIE (EXTRÉMŇÍ) CHUDOBY: TEORETICKÉ A EMPIRICKÉ IMPLIKACE VÝZKUMU BEZDOMOVCEŮ

Ondřej Hejnal

*Katedra antropologických a historických věd, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni
ohejnal@seznam.cz*

The Ethnography of (extreme) Poverty: Theoretical and Empirical Implications of the Homeless Study

Abstract—This article aims to propose new possibilities of the anthropological study of homeless people. The secondary objective is to investigate both the empirical and theoretical levels of these possibilities. Drawing from my own fieldwork of ‚street people‘, I suggest four possible ways to look at future research topics: (a) urban adaptation (the traditional and problematic one); (b) urban geography of reciprocity; (c) ‚squat‘ becoming a place and (d) linguistic anthropology analysis. Finally, I will discuss the relationship of theory, empirical material and the validity of ethnographic research.

Key Words—Homelessness, adaptation, urban geography, reciprocity, linguistics, validity

ÚVOD

FENOMÉN bezdomovectví lze zkoumat z různých perspektiv. Historie bezdomovectví (Hasegawa 2006; Levinson a Ross 2007), adaptace na urbánní prostředí (Dalton a Pakenham 2002; Johnson a Chamberlain 2010), demografické charakteristiky (Toušek a Strohsová 2010), etnografický přístup (Hopper 2003), mediální obraz (Min 1999), metodologické poznatky či strategie výzkumu (Snow, Anderson, a Koegel 1994; Elliott et al. 2006), mladiství bezdomovci (Fitzpatrick 2000), nutriční příjem (Lee a Greif 2008), veřejná politika (Arnold 2004), sociální exkluze (Hradecký a Hradecká 1996), sociální sítě a vazby (Toušek 2009; Rowe a Wolch 1990), stigmatizace (Phelan et al. 1997), veřejný prostor (Baxter a Hopper 1981), biografie (Jasinski et al. 2010; Pinder 1994), drogy (Bourgeois a Schonberg 2009; Johnson et al. 1997; Neale 2001), urbánní geografie (Rollinson 1998; Rowe a Wolch 1990), identita (Snow a Anderson 1987), kriminalizace chudoby (Marsh a Kennett 1999), zdraví či medicalizace (Lyon-Callo 2000; Mathieu 1993), vnímání prostoru a času (Doorn 2010), rodina (Leland a Dail 1988; Nunez 2001) či hledání strukturálních příčin bezdomovectví (Susser 1996) – to jsou jen některá z témat či možných perspektiv, z jejichž zorného pole lze na bezdomovectví pohlížet.

Tato stať si klade za cíl navrhnout další možnosti antropologického studia bezdomovectví na úrovni teoretické a empirické. Na základě vlastního dlouhodobého terénního výzkumu „lidí žijících na ulici“ předkládám čtyři možné směry, kterými se může analýza bezdomovectví ubírat. Následující řádky tedy nutno chápat jako svého druhu reflexi mojí terénní praxe mezi bezdomovci.

Zprvė lze tento fenomén nahlížet optikou adaptace bezdomovců na urbánní prostředí. Výzkum tohoto typu provedla M. Fláto (2010), přičemž využila konceptu *Harvesting Economy*. Jedním z atributů této subsistenční strategie je reciprocity, resp. sdílení zdrojů. Avšak konkrétním projevům reciprocity, jakož i k negativním sankcím za její porušení, dochází v zásadě vřdy na určitých několika místech. Tyto části urbánního prostředí lze tedy popsat nikoli pouze jako fyzický prostor, ale skrze každodenní sociální praxi bezdomovců, kteří se v těchto segmentech veřejného prostoru zdržují. Tento přístup nazývám *urbánní geografii reciprocity*. Z obdobné perspektivy lze pohlížet i na nedílnou součást bezdomoveckých denních tras – tj. „squat“¹. Analýza se v tomto smyslu opírá o aplikaci teorie A. Preda (1984), která považuje rodící se místo (v tomto případě squat) za historicky kontingentní proces strukturace. Poslední mnou předkládaná možnost výzkumu bezdomovců není příliš obvyklá, neboť spadá pod lingvistickou antropologii. Jestliže je sdílení zdrojů součástí subsistenční strategie, sdílení slov či frází pak diferencuje bezdomoveckou skupinu jakožto celek. Konkrétní složky bezdomoveckého sociolektu totiž signalizují jak inkorporaci jedinců, tak i vnitřní členění této skupiny. Červenou nití těchto přístupů je předpoklad, že etnografie (extrémní) chudoby musí stavět jak na sběru dat – tj. na empiricko-metodologické složce –, tak i na explicitním vyjádření teoretické pozice badatele.

BEZDOMOVECTVÍ A ADAPTACE

S vědomím nutné redukce lze na bezdomoveckou problematiku aplikovat koncept *harvesting economy*, tj. ekonomickou/subsistenční strategii, kterou v urbánním prostoru

¹Termín „squat“ zde nepoužívám jako výraz určitého životního předsvědčení či formu politického protestu. Squatem označuji místo, které určití jedinci nelegálně obsadili, aniž by tím nutné vyjadřovali svou „životní filosofii“.

praktikují osoby s nedostatkem zdrojů jakožto racionální odpověď na marginalizovanou pozici (Fláto 2010; Glasser a Bridgman 1999: 68). V rámci této strategie není časový úsek mezi produkcí a spotřebou příliš dlouhý. Termín „produkce“ je avšak v tomto případě poněkud zavádějící, neboť bezdomovci většinou (krátkodobě) hromadí, užívají a sdílejí již existující zdroje. Produkovat tedy znamená „sehnat zdroje“ či „zmocnit se zdrojů“. Aktéři své zdroje doslova „pronásledují“, což vyžaduje mobilitu a schopnost adaptace na měnící se prostředí (Hill a Stamey 1990: 316).

Model *harvesting economy* je ovlivněn lovecko-sběračskými subsistenčními strategiemi. Jedinci žijí z momentálně dostupných zdrojů a často jsou ohroženi jejich nedostatkem. Pokud nějaké zdroje seženou, musí se o ně co nejrychleji rozdělit, protože je nemají kde skladovat či uschovat. Toto skupinové sdílení – přestože nerovnoměrné – je cesta, jak se chránit před všudypřítomnou hrozbou nedostatku. Spíše než alternativu k hlavnímu proudu ekonomie, ji chápeme jako jakýsi přívazek (Fláto 2010: 91–92). Bezdomovci mnohdy například nemají bankovní účty či obecně žádná místa, kde by mohli schraňovat peníze. V tomto ohledu je tedy racionálnější peníze utratit nebo se o ně rozdělit. V případě, že si bezdomovec obnos ponechá, vystavuje se riziku, že peníze ztratí, popř. bude okraden (Fláto 2010: 93).

Harvesting economy produkuje vzájemnou důvěru, přestože dar v mnoha případech není oplacen. Pokud se bezdomovci adaptují na tuto ekonomickou strategii, jejich šance na návrat do „mainstreamové společnosti“ značně klesá. Bezdomovci se upínají na „tady a teď“ a neplánují budoucnost, neboť je často nestabilní životní situace nutí přemýšlet, jak uspokojit především základní a momentální potřeby (Rowe a Wolch 1990: 190). Podobný postřeh přináší i B. R. E. Wright. Nadto dodává, že samotná snaha o plánování své budoucnosti v čase rapidně klesá (Wright 1998: 282). L. van Doorn (2010) píše v tomto smyslu dokonce o odlišné „bezdomovecké temporalita“, která odpovídá cyklické variantě.

Darování, barterová směna a sdílení jsou tedy hlavními definičními znaky *harvesting economy*. Darovací strategie je nejlepší cesta, jak se vyhnout vlastnímu nedostatku zdrojů. Pokud nelze zdroj rovnoměrně rozdělit, počítá se s tím, že se scházející kousek „vrátí“ jakožto protidar či součást protidaru (Bourgeois a Schonberg 2009: 82). Nicméně takto popsáný svět bezdomovců by byl více než zidealizovaný. Empirické zkušenosti – a to jak mnoha badatelů, tak i mé vlastní – odpovídají spíše stavu, kdy lidé bez domova balancují na hraně vzájemnosti a zrady (Bourgeois a Schonberg 2009: 5; dialektika vzájemnosti a sobectví viz Gudeman 2008) Důkazem toho budiž časté krádeže mezi bezdomovci, popř. vzájemné „nesplácení dluhů“ či prosté obviňování z krádeží, které lze pojímat jako efektivní cestu k dosažení svých cílů (Bourgeois a Schonberg 2009: 84). Krom toho bezdomovci namnoze bojují o zdroje s dalšími stigmatizovanými sociálními skupinami či kategoriemi – v USA jsou to například „Hispanci“ (Bourgeois a Schonberg 2009: 180; Hill a Stamey 1990: 310), v ČR povětšinou „Romové“.

Koncept adaptace aplikovaný na městské prostředí je však problematický i z jiných důvodů. Za prvé, jak jsem již upozorňoval, model vychází ze strategií lovců a sběračů. Prostedí, z něhož byl abstrahován, je diametrálně odlišné od urbánního environmentu. Zůstává tedy otázkou, zdali koncept *harvesting economy* není příliš hrubým schématem, jehož výpovědní hodnota poněkud pokulhává. Za druhé je třeba zmínit, že tento model vychází z racionality jednání. S dostatečnou znalostí vnějších okolností lze však „racionalitu“ nalézt prakticky kdekoliv. Adaptace je funkcí adaptace. Racionální jednání tak vysvětluje samo sebe. Tímto „zrationalizováním“ ovšem vytrháváme sociální jednání z podmínek jeho produkce. Nebezpečně se tak blížíme k hledisku, které P. Bourdieu (1990: 32, 1998: 153) nazval scholastickým. Za třetí existuje metodologický problém. Semi-strukturované rozhovory, které jsou při výzkumu bezdomovců nejčastěji využívány (viz právě Fláto 2010), se jednoznačně (alespoň v mém případě) neosvědčily. Respondenti sice velmi ochotně hovořili o pravidlech sdílení, ale dlouhodobý terénní výzkum poukázal na skutečnosti, které se „solidárním ideálem“ mají pramálo společného (např. schovávání vína, zamlčování momentálně vlastněné finanční hotovosti, krádeže atd.). Polo-strukturovaná interview tak mohou být vhodným doplňkem, díky němuž se rychle a naráz dozvíme spoustu informací; nemohou být ale – v tomto typu výzkumu – dominantní, neřku-li jedinou metodou.

ANTROPOLOGIE, PROSTOR A MĚSTO

Další dvě možnosti studia bezdomovců se týkají vztahu k prostoru. Prostor je tradičně považován za formu vnější smyslovosti, tj. za apriorní podmínku poznání (Kant 1992). Toto pojetí však ignoruje fakt, že i „prostor má svou sociální dimenzi“ (Berger a Luckmann 1999: 32). V prostoru se vzájemně provazují aspekty sociality (např. Bourdieu 1990: 76; Růžička 2011: 281), moci (Foucault 2003; Rabinow 2003), kontroly (Edensor 1998), ideologie (Lefebvre 1991), klasifikace (Sibley 1995: 80), politiky a tělesnosti (Augé 2009) a samozřejmě času (Low 1996: 401).

Místem, kde se tato propojení projevují ve velmi kondenzované podobě, je město, které se tím pádem stává jakousi laboratoří. Výzkum tohoto typu spadá pod etiku urbánní antropologie, která je chápána spíše jako antropologie ve městě, nežli antropologie města (Eames a Goode 1977: 30–35). Antropologie ve městě se soustředí na sociální vztahy a symboly urbánní reality. Město zkoumá z hlediska procesuality, tj. procesu, v němž se propojují makrorovina politické ekonomie s lidskou zkušeností, která na tyto strukturální aspekty reaguje. Etnografický přístup k městu pak klade důraz na historický vznik měst, socio-politickou a ekonomickou strukturaci, vzorce sociálního využívání města a významy, které plodí urbánní zkušenost, resp. každodenní praktiky obyvatel měst (Low 1996). V tomto smyslu tedy (urbánní) prostor nechápu pouze jako nádobu pro sociální vztahy, fyzický a inertní rámec sociální interakce, ale aktivní součást propleteného

komplexu urbánní reality (Růžička 2006). „(Sociální) prostor je (sociální) produkt“ (Lefebvre 1991 :26).

URBÁNNÍ GEOGRAFIE RECIPROCITY A VEŘEJNÝ PROSTOR

Většina aspektů sociálního života bezdomovců probíhá v rámci veřejného prostoru. Veřejný prostor se chápe jako prostor, do něhož mají všichni občané umožněn vstup. Archetypálními veřejnými prostory jsou náměstí, ulice či park. Zvyšující se počet bezdomovců však obvykle vede (nejen) obecní autority k regulaci tohoto prostoru. Veřejný prostor tak přestává být z definice veřejným (Gregory et al. 2009: 602). Dominantní aktivity bezdomovců ve veřejném prostoru jsou spjaty zejména s ekonomickými aspekty „žít na ulici“. Tyto aktivity do jisté míry definují sociálně vyjednávaný (veřejný) prostor.

Jak jsem již uvedl, „ekonomický mód produkce“ bezdomovců stojí na sdílení, resp. reciprocitě. Reciprocitou se rozumí vzájemný vztah akce (obdarování) a reakce (protidar). V tomto ohledu lze vyjít z M. Mause (1999), který tvrdí, že dar vytváří u obdarovaného závazek. Dary jsou sice „formálně“ dobrovolné, ale tato dobrovolnost tkví v příslušné poznání nutnosti. M. Sahlins (1972: 185–230) dále rozpracoval reciprocitu do tříbodového schématu: generalizovaná, balancovaná a negativní. Generalizovaná reciprocita odkazuje k „solidárnímu extrému“ (Sahlins 1972: 193) a předpokládá se, že je altruistická. Očekávat přímé materiální navrácení je nevhodné, přestože je či může být implicitním aspektem tohoto vztahu. Balancovaná reciprocita je v zásadě přímá výměna. Ideálním předpokladem je vyváženost směňovaného na obou stranách a nulová časová prodleva. Občas je samozřejmě problematické, zdali konkrétní projev aktérů spadá pod generalizovanou či balancovanou reciprocitu, neboť například darování cigarety, byť zamýšleno jako dar, vyžaduje téměř okamžitě „splacení“ třeba formou „jednoho loku vína“. Negativní reciprocita je „pokus dostat něco bez-trestně za nic“ (Sahlins 1972: 195). Rovněž velmi častý způsob jednání některých jedinců „na ulici“ (být sociálně netolerovaný). Jednání bezdomovců (nejen) ve veřejném prostoru je tedy prodchnuto pravidly a normami, které sice všichni berou za své, nicméně každý jedinec má poněkud odlišnou taktiku či odlišný výklad pravidel. Nicméně jakýkoli prohřešek proti generalizované a balancované reciprocitě je tvrdě (mnohdy i brutálně) trestán. Příkladem, v němž se propojují (městský) prostor a (bezdomovecké) sociální praxe reciprocity, je místo „na terči“. Toto místo je levá strana konkrétní lavičky uvnitř menšího travnatého prostranství v rámci veřejného prostoru. Sednout si na toto místo znamená, že musíte všem ostatním přisedícím ze svého balíčku tabáku ubalit cigarety.

Tato a jí podobné sociální praxe probíhají téměř zcela výlučně ve veřejném prostoru, čímž spoluvytváří jeho ráz. *Sensu stricto* ani jinde probíhat nemůže. Jak trefně poznamenal J. Waldron (1991), „libertariánský ráj“, v němž vše někomu patří (tj. veřejný prostor neexistuje), je peklem pro bezdomovce, kteří tím pádem nemají kde být, kde žít. Nicméně takovýto „ráj“ není pouhou utopií či dystopií.

D. Mitchell a L. A. Staeheli (2006: 152–153) například popisují praxi, kdy se z veřejného prostoru stává pseudo-privátní prostor, tj. prostor formálně vlastněný státem (ergo občany), který se však stává subjektem kontroly a regulace ze strany privátního sektoru. Tím dochází k prostorové purifikaci (Sibley 1995: 77) a k vítězství estetizace prostoru na úkor lidí, kteří musí a/nebo chtějí v tomto prostoru (pře)žít.

Veřejný prostor v lokalitě, kde realizují svůj výzkum, je prostorem víceméně mrtvým. Takřka jediná výjimka, která veřejný prostor oživuje, jsou právě bezdomovci. Jejich sociální a subsistenční praxe je na tomto prostoru závislá. Pokud tedy existuje něco ve smyslu urbánní spravedlnosti; to, co H. Lefebvre nazval „právem na město“ (Mitchell 2003: 5), pak jsou bezdomovci vhodným výzkumným vzorkem. Veřejný prostor nebyl nikdy garantovaný. Naopak musel být vyjednávaný, stejně jako sociální kategorie, které produkuje. Z definice patří všem občanům. Jsou tudíž bezdomovci občané?

„SQUAT“ JAKO RODÍCÍ SE MÍSTO

Teorie místa jako historicky kontingentního procesu struktury A. Preda „zdůrazňuje institucionální a individuální praktiky, stejně jako strukturální rysy, s nimiž jsou tyto praktiky provázány“ (Pred 1984: 280). Tato teorie zdůrazňuje tři aspekty: (a) existují dominantní institucionální projekty, které přeměňují krajinu a mají konkrétní dopad na denní cesty (daily paths) a životní dráhy (life paths) participantů; (b) probíhá utváření partikulárních biografii jako součást procesu struktury; (c) existuje jakési vědomí místa jako jevu, který je součástí utváření individuálního vědomí a procesu produkování místa. Na základní úrovni tato teorie rezonuje s dichotomií strategie/taktika M. de Certeau (2002). Strategie je výčet mocenských vztahů, které produkují místo. V rámci daného místa umožňuje usměrnění objektů skrze produkci přípustných forem jednání. Taktika je oproti tomu soubor každodenních praktik, které mají do určité míry formu více či méně vědomé rezistence vůči prostorovému řádu.

A. Pred využívá (zobecnělou) teorii struktury, kterou spojuje se jmény A. Giddense, P. Bourdieuho, R. Bhaskara, a shrnuje ji do pěti kroků: (1) sociální reprodukce je trvalý proces, neoddelitelný od každodenní performance institucionálních aktivit; (2) pravidla chování jsou absorbována skrze socializaci a pokládána za dané, nutné; (3) lidské vědomí je tvarováno společností, zatímco společnost je tvarována lidským vědomím; (4) dialektická povaha vztahu jednotlivce/společnost předpokládá zájem o materiální kontinuitu a dialektiku praxe/struktura; (5) strukturální aspekty sociálního systému se projevují skrze každodenní praxi, která zároveň generuje a reprodukuje makro i mikrostrukturální vlastnosti sociálního systému (Pred 1984: 180–181).

Model empirického postupu analýzy nabízí A. Pred sám (Pred 1984: 291–292). Cílem je popsat a vysvětlit existenci squatu jako rodícího se místa. Analytický proces lze rozdělit do pěti subtémat: (1) původní dominantní

projekt místa předtím, než se stal squatem; (2) nynější dominantní projekt místa potom, co se stal squatem; (3) životní dráhy bezdomovců před tím, než se usídlili na squatu; (4) denní cesty bezdomovců, které produkují squat; (5) squat jako místo versus squat jako (nynější dominantní) projekt. První oblast se zaměří na to, co byl, měl být a k čemu sloužilo místo (tj. „budoucí squat“) z pohledu dominantního projektu a kdy došlo ke zlomu. Druhá oblast se pokusí popsat dnešní dominantní projekt. Třetí oblast představí životní dráhy „budoucích“ obyvatel squatu a čtvrtá pak denní cesty bezdomovců/squatterů, které produkují squat. Pátá oblast proti sobě postaví squat jako místo a squat jako projekt „dominantních projektantů“.²

Metodologický arzenál je v tomto výzkumu velmi rozmanitý: studium dokumentů městského úřadu, obsahová/diskursivní analýza mediálních sdělení, rozhovory s lidmi, kteří jsou ve vztahu k bezdomovcům relevantní (pracovnice/pracovníci sociálního odboru, zaměstnanci neziskových organizací atd.), rozhovory se samotnými bezdomovci/squatterry a především zúčastněné pozorování. Z výše řečeného vyplývá, že tento typ výzkumu je časově poměrně náročný.

BEZDOMOVCI A LINGVISTICKÁ ANTROPOLOGIE

Jazykovou úroveň, resp. verbální konstrukcí „identity bezdomovců“ se zabývali D. A. Snow a L. Anderson (1987), kteří ideálně typicky kategorizovali vzorce tzv. „identity talk“. Můj přístup si oproti tomu všímá cirkulací různých slov, sousloví či větných konstrukcí, skrze něž lze sledovat míru inkorporace do bezdomovecké skupiny, jako i vnitřní štěpení či sociální hierarchizaci. Iniciační pohnutkou pro tento typ studia bezdomovců bylo zvláštní a mezi různými informátory kolující vyjádření časovosti – „na hned“ a „na okamžité“.

Analýza komunikace zpravidla vyděluje tři jednotky: situace, událost a akt. Komunikační situace je kontext, v němž komunikace probíhá. Komunikační událost je definována jednotným souborem komponentů: účelem komunikace, základním tématem a stejnými participanty, kteří užívají stejnou lingvistickou varietu a dodržují stejná pravidla interakce. Komunikační akt lze ztotožnit s interakční funkcí: např. referenčním sdělením, žádostí, příkazem atd. (Saville-Troike 2002: 23–24) Komunikační situací je pro mne posedávání s bezdomovci v rámci veřejného prostoru (popř. na squatu); komunikační událostí jsou jednotlivé úseky komunikační interakce mezi informátory a komunikační akty ztotožňuji s konkrétními částmi kratších promluv.

Touto optikou jsem byl schopen sledovat různou míru začlenění jednotlivých bezdomovců a sociální vazby mezi nimi. Nedílnou součástí „bezdomoveckého slovníku“ jsou termíny „plasták“ (plastová dvoulitrová lahev většinou

bílého vína) a „fárání“ (tzn. probírání kontejnerů). Neznalost těchto slov, resp. jejich význam a aktivní využívání v každodenní interakci indikuje buď (prozatímní) nezačlenění jedince mezi bezdomovce, anebo rezistenci vůči praktikám, které implikují. Označení „mloci“, popř. „čolci“ se používá pro organismy, které lze nalézt ve studni (či spíše kanálu) několik metrů od squatu. Požívání této vody přináší specifické (zejména žaludeční) potíže. Slova sama o sobě signalizují, že informátor pravděpodobně žije na squatu a včlenil se mezi tamní obyvatele. Pokud navíc squat označuje eufemisticky jako „barák“, či dokonce „Hilton“, je jasné, kde přespává. Menší skupinka bezdomovců, kteří jsou v sociální hierarchii na nejvyšší pozici, používají slovo „originál“ (ve smyslu skutečný, pravdivý). Nikdo jiný ho nepoužívá (resp. nepoužíval). Podobným způsobem lze uvažovat i o dalších slovech (např. „věčka“ jako veřejně prospěšné práce, „alíky“ jako alimenty atd.), které mají v tomto smyslu sociálně signifikantní úlohu. Navíc je možné skrze ne/sdílení slov pozorovat změny v sociální síti bezdomovců v diachronní perspektivě. Tento lingvistický přístup je tudíž možným (minimálně metodologickým) doplňkem analýzy sociálních sítí, která byla v poslední době ve vztahu k bezdomovcům kritizována (např. Toušek 2009b).

MÍSTO ZÁVĚRU: EMPIRIE, TEORIE A VALIDITA

V tomto textu jsem se snažil projednat některé možné přístupy ke studiu bezdomovců – zástupců extrémní chudoby par excellence, které vykristalizovaly během mého terénního výzkumu. Všechny čtyři implikují, že dichotomie „teorie versus empirie“ je falešná, přinejmenším zavádějící. Má-li tato dvojice nějaký smysl, pak jediné jako přímka, na níž lze jednotlivé přístupy umístit. Ovšem ani lokalizace na této škále neříká nic o tom, zdali je ten který postup „lepší“ či „horší“. Míra teoretičnosti a empiričnosti odpovídá (či by měla odpovídat) vytčenému cíli.

Problematika teorie/empirie se úzce pojí s validitou antropologického/etnografického výzkumu. R. Sanjek (1992) ve své stati „O etnografické validitě“ popisuje zásady, podle nichž bychom měli antropologické výstupy hodnotit. Těmito kritérii jsou teoretická otevřenost, etnografova cesta a evidence z terénních poznámek. Teoretickou otevřeností Sanjek míní, že etnograf by měl vždy vyložit (teoretické) karty na stůl, tj. explicitně vyjádřit, které teoreticko-konceptuální podhoubí formovalo jeho výslednou interpretaci. Tento výklad je výslednicí terénního výzkumu, během něhož etnograf poznává stále nové informátory, nové kontexty. Stručně řečeno prochází svou (etnografickou) cestou, která by se dle Sanjeka měla rovněž stát explicitní součástí článku či knihy, stejně jako explanační vztah mezi terénními poznámkami a etnografií, která je na nich založená.

Často se má za to, že vědecké teorie a koncepty a priori znásilňují realitu. Ovšem jakýkoli popis v textuální podobě je do jisté míry pokřivením reality, která je *sama o sobě* nepoznatelná, resp. „nepřevoditelná (jako taková)

²Tento modelový postup byl navržen ve spolupráci s P. Vašátem (osobní e-mailová korespondence, 10. 8. 2011, 13:32).

na papír“. Etnograf je téměř vždy zavěšen do pavučiny významů, kterou si sám neupředl. Rozlišovat mezi přístupy, které znásilňují realitu, a které nikoli, je tudíž scestné. Nabízí se opět škála jako v případě „teorie versus empirie“. Škála, jejímž prvním extrémem je znásilnění reality a druhým oboustranně příjemná soulož.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] ARNOLD, K. R. 2004. *Homelessness, Citizenship, and Identity: The Uncanniness of Late Modernity*. NY: State University of New York Press.
- [2] AUGÉ, M. 2009. *Non-Places: An Introduction to Supermodernity*. London: Verso.
- [3] BAXTER, E. a K. HOPPER. 1981. *Private Lives/Public Spaces: Homeless Adults on the Streets of New York City*. NY: Community Service Society.
- [4] BERGER, P. L. a T. LUCKMANN. 1999. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- [5] BOURDIEU, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- [6] BOURDIEU, P. 1990. *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford Univ Press.
- [7] BOURGOIS, P. a J. SCHONBERG. 2009. *Righteous Dopefiend*. LA: University of California Press.
- [8] CERTEAU, M. de. 2002. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- [9] DALTON, M. M. a K. I. PAKENHAM. 2002. Adjustment of Homeless Adolescents to a Crisis Shelter: Application of a Stress and Coping Model. *Journal of Youth and Adolescence*. 31(1):79–89.
- [10] DOORN, L. van. 2010. Perceptions of Time and Space of (Formerly) Homeless People. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*. 20(2): 218–238.
- [11] EAMES, E. a J. GOODE. 1977. *Anthropology of the City: An Introduction to Urban Anthropology*. New Jersey: Prentice Hall.
- [12] EDENSOR, T. 1998. „The Culture of the Indian Street,“ in *Images of the Street: Planning, Identity and Control in Public Space*. Ed. N. R. Fyfe. London & New York: Routledge.
- [13] ELLIOTT, M. N., D. GOLINELLI, K. HAMBARSOOMIAN, J. PERLMAN a S. L. WENZEL. 2006. Sampling with Field Burden Constraints: An Application to Sheltered Homeless and Low-Income Housed Women. *Field Methods*. 18(1): 43–58.
- [14] FITZPATRICK, S. 2000. *Young Homeless People*. Palgrave Macmillan.
- [15] FLÀTO, M. 2010. Economic Strategies among Long-Term Homeless: The Concept of Harvesting Economy. *European Journal of Homelessness*. (4): 89–109.
- [16] FOUCAULT, M. 2003. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann & synové.
- [17] GLASSER, I. a R. BRIDGMAN. 1999. *Braving the Street: The Anthropology of Homelessness*. NY: Berghahn Books.
- [18] GREGORY, D., R. JOHNSTON, G. PRATT, M. WATTS a S. WHATMORE. 2009. *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- [19] GUDEMAN, S. 2008. *Economy's Tension: The Dialectics of Community and Market*. NY: Berghahn Books.
- [20] HASEGAWA, M. 2006. *We Are Not Garbage!: The Homeless Movement in Tokyo, 1994–2002*. Routledge.
- [21] HILL, R. P. a M. STAMEY. 1990. The Homeless in America: An Examination of Possessions and Consumption Behaviors. *Journal of Consumer Research: An Interdisciplinary Quarterly*. 17(3): 303–21.
- [22] HOPPER, K. 2003. *Reckoning With Homelessness*. NY: Cornell University Press.
- [23] HRADECKÝ, I. a V. HRADECKÁ. 1996. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, o. s.
- [24] JASINSKI, J. L., J. K. WESELY, J. D. WRIGHT a E. E. MUSTAINE. 2010. *Hard Lives, Mean Streets: Violence in the Lives of Homeless Women*. Boston: Northeastern University Press.
- [25] JOHNSON, G. a C. CHAMBERLAIN. 2010. From Youth to Adult Homelessness. *Australian Journal of Social Issues*. 43(4): 564–582.
- [26] JOHNSON, T. P., S. A. FREELS, J. A. PARSONS a J. B. VANGEST. 1997. Substance Abuse and Homelessness: Social Selection or Social Adaptation?. *Addiction*. 92(4): 437–445.
- [27] KANT, I. 1992. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. Praha: Svoboda-Libertas.
- [28] LEE, B. A. a M. J. GREIF. 2008. Homelessness and Hunger. *Journal of Health and Social Behavior*. 49(1): 3–19.
- [29] LEFEBVRE, H. 1991. *The Production of Space*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- [30] LELAND, A. J. a P. W. DAIL. 1988. The Changing Character of Homelessness in the United States. *Family Relations*. 37(4): 463–469.
- [31] LEVINSON, D. a M. ROSS. 2007. *Homelessness Handbook*. Great Barrington: Berkshire Publishing Group.
- [32] LOW, S. M. 1996. The Anthropology of Cities: Imagining and Theorizing the City. *Annual Review of Anthropology*. 383–409.
- [33] LYON-CALLO, V. 2000. Medicalizing Homelessness: The Production of Self-Blame and Self-Governing within Homeless Shelters. *Medical Anthropology Quarterly*. 14(3): 328–345.
- [34] MARSH, A. a P. KENNETT, eds. 1999. *Homelessness: Exploring the New Terrain*. Bristol: Policy Press.
- [35] MATHIEU, A. 1993. The Medicalization of Homelessness and the Theater of Repression. *Medical Anthropology Quarterly*. 7(2): 170–184.
- [36] MAUSS, M. 1999. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- [37] MIN, E. 1999. *Reading the Homeless: The Media's Image of Homeless Culture*. Westport: Praeger Publishers.
- [38] MITCHELL, D. 2003. *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*. NY: The Guilford Press.
- [39] MITCHELL, D. a L. A. STAEHEL. 2006. „Clean and Safe? Property Redevelopment, Public Space, and Homelessness in Downtown San Diego,“ in *The Politics of Public Space*. Ed. S. M. Low a N. Smith. NY: Routledge.
- [40] NEALE, J. 2001. Homelessness Amongst Drug Users: A Double Jeopardy Explored. *International Journal of Drug Policy*. 12(4): 353–369.
- [41] NUNEZ, R. 2001. Family Homelessness in New York City: A Case Study. *Political Science Quarterly*. 116(3): 367–379.
- [42] PHELAN, J., B. G. LINK, R. E. MOORE a A. STUEVE. 1997. The Stigma of Homelessness: The Impact of the Label „Homeless“ on Attitudes Toward Poor Persons. *Social Psychology Quarterly*. 60(4): 323–337.
- [43] PINDER, R. 1994. Turning Points and Adaptations: One Man's Journey into Chronic Homelessness. *Ethos*. 22(2): 209–239.
- [44] PRED, A. 1984. Place as Historically Contingent Process: Structuration and the Time-Geography of Becoming Places. *Annals of the Association of American Geographers*. 74(2):279–297.
- [45] RABINOW, P. 2003. „Ordonnance, Discipline, Regulation: Some Reflections on Urbanism,“ in *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Ed. S. M. Low a D. Lawrence-Zunigas. Oxford: Wiley-Blackwell.
- [46] ROLLINSON, P. A. 1998. The Everyday Geography of the Homeless in Kansas City. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*. 80(2): 101–115.
- [47] ROWE, S. a J. WOLCH. 1990. Social Networks in Time and Space: Homeless Women in Skid Row, Los Angeles. *Annals of the Association of American Geographers*. 80(2): 184–204.
- [48] RŮŽIČKA, M. 2011. Časoprostorové a infrastrukturní aspekty procesu sociální exkluze. *Sociologický časopis*. 47(2): 273–295.
- [49] RŮŽIČKA, M. 2006. Geografie sociální exkluze. *Sociální studia*. (2): 117–132.
- [50] SAHLINS, M. 1972. *Stone Age Economics*. London: Aldine Transaction.
- [51] SANJEK, R. 1992. „On Ethnographic Validity,“ in *Fieldnotes: The Makings of Anthropology*. Ed. R. Sanjek. Ithaca a London: Cornell University Press.
- [52] SAVILLE-TROIKE, M. 2002. *The Ethnography of Communication: An Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- [53] SIBLEY, D. 1995. *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West*. London a New York: Routledge.
- [54] SNOW, D. A. a L. ANDERSON. 1987. Identity Work among the Homeless: The Verbal Construction and Avowal of Personal Identities. *The American Journal of Sociology*. 92(6): 1336–1371.
- [55] SNOW, D. A., L. ANDERSON a P. KOEGEL. 1994. Distorting Tendencies in Research on the Homeless. *American Behavioral Scientist*. 37(4): 461–475.
- [56] SUSSER, I. 1996. The Construction of Poverty and Homelessness in US Cities. *Annual Review of Anthropology*. 25(1): 411–435.
- [57] TOUŠEK, L. 2009. Problematika vytváření relačních dat: příklad analýzy sociálních sítí bezdomovců. *AnthropWebzín*. (2-3): 35–41.

- [58] TOUŠEK, L. a K. STROHSOVÁ. 2010. Sčítání bezdomovců v Plzni: Přehled základních zjištění. *Demografie (revue pro výzkum populačního vývoje)*. 52(1): 65–69.
- [59] WALDRON, J. 1991. Homelessness and the Issue of Freedom. *UCLA Law Review*. 39: 295–324.
- [60] WRIGHT, B. R. E. 1998. Behavioral Intentions and Opportunities Among Homeless Individuals: A Reinterpretation of the Theory of Reasoned Action. *Social Psychology Quarterly*. 61(4): 271–286.

*Příspěvek je písemnou verzí přednášky, která zazněla na 7. mezinárodní studentské konferenci AntropoWebu podpořené ZČU v Plzni v rámci projektu SVK–2011–001. Publikace textu byla podpořena ZČU v Plzni v rámci projektu SGS–2011–031.

*Tento text vznikl za finanční podpory SGS–2011–074 (ZČU) „Kriminalizace chudoby v ČR: média, marginalizovaní aktéři a strategie penálního státu“.